

Sygn. akt II UK 175/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 4 grudnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Staryk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Zbigniew Korzeniowski

SSN Andrzej Wróbel

w sprawie z wniosku A. P.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych II Oddziałowi w P.
o podleganie ubezpieczeniom,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 4 grudnia 2019 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 16 stycznia 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

W wyroku z dnia 16 stycznia 2018 r., sygn. akt III AUa (...), Sąd Apelacyjny w (...) – w sprawie z wniosku A. P. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych II Oddziałowi w P. – oddalił apelację organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w K. z dnia 29 sierpnia

2016 r., sygn. akt III U (...), w którym Sąd Okręgowy zmienił zaskarżoną odwołaniem wnioskodawczyni decyzję organu rentowego z dnia 7 kwietnia 2016 r., nr (...), w ten sposób, że stwierdził, że A. P. z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej nie podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu od 7 marca 2011 r.

W sprawie ustalono, że A. P. od 23 sierpnia 1998 r. miała przyznane prawo do renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy na stałe. Po śmierci męża A.P. wystąpiła z wnioskiem z dnia 31 marca 2011 r. o ustalenie prawa do renty rodzinnej. Decyzją z dnia 29 kwietnia 2011 r. organ rentowy przyznał odwołującej rentę rodzinną od dnia 27 lutego 2011 r. na stałe. W związku z uzyskaniem uprawnienia do renty rodzinnej A. P. zrezygnowała z pobierania renty z tytułu niezdolności do pracy na rzecz renty rodzinnej. W dniu 7 marca 2011 r. wnioskodawczyni rozpoczęła prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej, zgłaszając się do obowiązkowego ubezpieczenia zdrowotnego; nie została zgłoszona do ubezpieczeń emerytalnego, rentowych i wypadkowego.

Zaskarżoną w niniejszym postępowaniu decyzją z dnia 7 kwietnia 2016 r., nr (...), organ rentowy – po przeprowadzeniu wszczętego z urzędu postępowania wyjaśniającego – stwierdził, że A. P. z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej podlega obowiązkowym ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowemu i wypadkowemu od dnia 7 marca 2011 r.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej oraz osoby z nimi współpracujące podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym (art. 6 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, aktualnie jednolity tekst: Dz.U. z 2019 r., poz. 300 ze zm.; dalej jako: ustawa systemowa), a stosownie do art. 12 tej ustawy obowiązkowo ubezpieczeniu wypadkowemu podlegają osoby podlegające ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym. Art. 9 ust. 5 ustawy systemowej stanowi, że osoby, o których mowa w art. 6, niewymienione w art. 9 ust. 4 i 4c, mające ustalone prawo do emerytury lub renty, podlegają dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym. Zgodnie natomiast z art. 9 ust. 4c ustawy osoby prowadzące pozarolniczą działalność, o której mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1, mające ustalone prawo do renty z tytułu

niezdolności do pracy, podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym do czasu ustalenia prawa do emerytury. Zdaniem Sądu, odwołująca się jest osobą, o jakiej mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Według Sądu Apelacyjnego o obowiązkowym lub dobrowolnym ubezpieczeniu osoby prowadzącej działalność gospodarczą nie decyduje spełnianie przez nią warunków do renty lub emerytury, lecz ustalenie prawa do jednego z tych świadczeń. Problem powstaje w sytuacji, gdy dana osoba, tak jak odwołująca się, prowadząca działalność gospodarczą, o której mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej ma ustalone prawo do różnych świadczeń, z którymi wiążą się różne rygory ubezpieczeniowe. Ustalenie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy pociąga za sobą podleganie obowiązkowym ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym (art. 9 ust. 4c), a ustalenie prawa do renty rodzinnej w sytuacji, gdyby osoba nie była wymieniona w art. 9 ust. 4, 4a i 4c przy jednoczesnym prowadzeniu działalności gospodarczej powoduje podleganie dobrowolnie ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym (art. 9 ust. 5 ustawy systemowej).

W ocenie Sądu drugiej instancji w sytuacji faktycznej i prawnej, w jakiej znalazła się odwołująca, należało rozważyć stosowanie przepisów art. 9 ust. 4c i art. 9 ust. 5 ustawy systemowej nie tylko biorąc pod uwagę kwestię przyznanego prawa, lecz również to, jakie ostatecznie świadczenie odwołująca się pobiera z systemu ubezpieczeń społecznych. Bezsporne pozostaje to, że odwołująca się zrezygnowała z pobierania świadczenia rentowego z tytułu niezdolności do pracy. W ocenie Sądu Apelacyjnego taka decyzja wnioskodawczynie powinna być traktowana jako zrzeczenie się prawa do tego świadczenia, a w rezultacie jest ona wyłącznie beneficjentką świadczenia z tytułu prawa do renty rodzinnej po zmarłym mężu. To z kolei rodzi konsekwencje określone przepisem art. 9 ust. 5 ustawy i powoduje, że odwołująca się nie jest osobą, o jakiej mowa w ust. 4c tego artykułu. W konsekwencji zgodnie z art. 9 ust. 5 ustawy systemowej wnioskodawczynie, mającej ustalone prawo do renty rodzinnej, podlega dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowym.

Powyższy wyrok Sądu Apelacyjnego organ rentowy zaskarżył skargą kasacyjną. W skardze – opartej na pierwszej podstawie kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzucono błędną wykładnię:

1. art 9 ust. 4c i ust. 5 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych przez pominięcie fragmentu art. 9 ust. 5 ustawy, wskazującego, iż przepis ten jako adresatów zawartej w nim normy obejmuje wyłącznie osoby nie wymienione w ust. 4, 4a i 4c ustawy, a w rezultacie niewłaściwe zastosowanie art. 9 ust. 5 ustawy wobec odwołującej, pomimo, że jest ona osobą wymienioną w ust. 4c tego przepisu, a tym samym nie należącą do kręgu osób, których sytuację reguluje art. 9 ust. 5 ustawy systemowej;

2. art 9 ust. 4c i ust. 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych polegającą na przyjęciu, iż przy stosowaniu tych przepisów istotna jest okoliczność, które z przysługujących odwołującej świadczeń było faktycznie pobierane, mimo, że w treści zarówno ust. 4c, jak i ust. 5 art. 9 ustawy wskazuje się jednoznacznie na okoliczność ustalenia prawa do określonych świadczeń, a nie na fakt ich pobierania, a w efekcie błędne zastosowanie art. 9 ust. 5 ustawy systemowej na skutek uznania, że odwołująca jako osoba mająca ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy i prawo do renty rodzinnej, i pobierająca to drugie świadczenie, nie jest osobą wymienioną w art. 9 ust. 4c ustawy systemowej, a tym samym podlega dobrowolnie, a nie obowiązkowo ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu.

Skarżący wniósł o: 1) uchylenie zaskarżonego orzeczenia i rozstrzygnięcie co do istoty sprawy stosownie do art. 398¹⁶ k.p.c.; ewentualnie - o: 2) uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w K. i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu sądowi w innym składzie, 3) zasądzenie od odwołującej się na rzecz skarżącego kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na podstawie art. 2 pkt 2 lit. b ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz ustawy o

systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 169, poz. 1412), do art. 9 ustawy systemowej został dodany - z mocą obowiązującą od dnia 1 stycznia 2008 r. - ust. 4c w brzmieniu: osoby prowadzące pozarolniczą działalność, o której mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1, mające ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym do czasu ustalenia prawa do emerytury.

Jak wynika z uzasadnienia projektu ustawy nowelizacyjnej (druk Sejmu RP IV kadencji nr 3772), celem nowelizacji ustawy systemowej było zrównanie pozycji rynkowej rencistów pracujących na podstawie umowy o pracę z rencistami prowadzącymi działalność pozarolniczą. Zdaniem projektodawców zmian, brak jest uzasadnienia merytorycznego dla odrębnego traktowania tej grupy przedsiębiorców przez system ubezpieczeń społecznych. Zauważono, że w dotychczasowym stanie prawnym renciści (czyli osoby mające ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy lub renty rodzinnej) - w przypadku zatrudnienia w ramach stosunku pracy lub na podstawie umowy zlecenia - podlegali obowiązkowo (na równi z innymi pracownikami i zleceniobiorcami) ubezpieczeniom społecznym. Natomiast renciści prowadzący działalność pozarolniczą w rozumieniu przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych, byli w odmiennej sytuacji, ponieważ, podobnie jak emeryci (osoby mające ustalone prawo do emerytury), byli wyłączeni z obowiązku ubezpieczeń społecznych z tytułu tej działalności; ubezpieczenie i opłacanie składek było dla tych osób dobrowolne. Projektowana regulacja miała zrównać sytuację wszystkich dodatkowo zarobkujących rencistów w zakresie obowiązku ubezpieczeń społecznych. Zaproponowano zatem, aby renciści, którzy nie osiągnęli powszechnego wieku emerytalnego, podlegali ubezpieczeniom społecznym z tytułu prowadzonej działalności pozarolniczej na takich samych zasadach, jak inne osoby prowadzące taką działalność i nieposiadające ustalonych uprawnień emerytalnych. Wspomniani wyżej renciści, z tytułu prowadzonej działalności podlegaliby zatem obowiązkowi ubezpieczenia emerytalnego, rentowego oraz wypadkowego i byłiby tym samym obowiązani do opłacania składek na te ubezpieczenia. Natomiast ubezpieczenie chorobowe byłoby dla nich dobrowolne. Po osiągnięciu powszechnego wieku emerytalnego osoby te zostałyby (podobnie jak emeryci) wyłączone z obowiązku ubezpieczeń społecznych; ubezpieczenie z tytułu

prowadzonej działalności pozarolniczej byłoby dla nich dobrowolne. Nadal nieobjęte obowiązkiem ubezpieczeń z tytułu prowadzonej działalności miały pozostać osoby mające ustalone decyzją organu rentowego prawo do emerytury. Proponowane rozwiązanie dotyczyło rencistów prowadzących lub podejmujących prowadzenie działalności gospodarczej w rozumieniu art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej.

W odniesieniu do art. 9 ust. 5 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych w doktrynie podkreśla się, że do dnia 31 grudnia 2007 r. wszyscy renciści wykonujący pozarolniczą działalność podlegali dobrowolnie ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym. Nie miał przy tym znaczenia rodzaj wykonywanej pozarolniczej działalności ani rodzaj pobieranego świadczenia rentowego. Od 1 stycznia 2008 r. z mocy art. 9 ust. 4c ustawy systemowej nastąpiło w stosunku do tych osób rozszerzenie obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego i rentowego na osoby pobierające renty z tytułu niezdolności do pracy i prowadzące jednocześnie działalność gospodarczą (do czasu ustalenia na ich rzecz prawa do emerytury). Jest to unormowanie szczególne, wymagające wykładni ścisłej (T. Bińczycka - Majewska, Kumulacja i rozłączność tytułów ubezpieczenia społecznego, PiZS 2007 nr 1, s. 22).

Ubezpieczenia emerytalne i rentowe nadal są dobrowolne dla tych osób posiadających ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, które wykonują inną pozarolniczą działalność niż ta, o której jest mowa w art. 8 ust. 6 pkt 1 ustawy systemowej (tj. na podstawie przepisów ustawy z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców lub innych przepisów szczególnych). Ubezpieczenia emerytalne i rentowe mają też dobrowolny charakter dla tych osób wykonujących pozarolniczą działalność, które posiadają ustalone prawo do emerytury. W przypadku emeryta nie ma przy tym znaczenia rodzaj wykonywanej pozarolniczej działalności. Ubezpieczenia emerytalne i rentowe są również dobrowolne dla tych ubezpieczonych, którzy nie zostali wymienieni w art. 9 ust. 4, 4a i 4c ustawy systemowej, a posiadają ustalone prawo do emerytury lub renty (np. chałupników, osób współpracujących z osobą prowadzącą pozarolniczą działalność, duchownych itd.).

Pojęcie "ustalone prawo do emerytury lub renty", którym posługuje się art. 9 ustawy systemowej, musi być utożsamiane z przyznaniem tego prawa decyzją

organu rentowego. Nie chodzi więc w nim o spełnienie *ex lege* ustawowych przesłanek prawa do świadczenia, lecz o realizację tego prawa po uprzednim złożeniu w organie rentowym stosownego wniosku o jego przyznanie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2014 r., I UK 100/14, LEX nr 1567460 i powołane tam orzecznictwo).

Kwestia implikacji posiadania przez osobę prowadzącą pozarolniczą działalność gospodarczą ustalonego prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy i prawa do renty rodzinnej oraz pobierania tego ostatniego świadczenia w aspekcie stosowania art. 9 ust. 5 ustawy systemowej, była już przedmiotem oceny Sądu Najwyższego.

W wyroku z dnia 29 sierpnia 2017 r., I UK 336/16 (LEX nr 2397627), zapadłym w podobnym stanie faktycznym, Sąd Najwyższy skonstatował, że choć skarżąca w spornym okresie prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej była uprawniona do renty rodzinnej i świadczenie to pobierała, to jednak miała równocześnie ustalone prawo do stałej renty z tytułu niezdolności do pracy, co sprawiało, że jej sytuacja prawna od dnia 1 stycznia 2008 r. wypełniała hipotezę art. 9 ust. 4c. W stosunku do skarżącej występował bowiem określony w art. 95 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach (a wcześniej w art. 69 ust. 1 ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin) zbieg u jednej osoby prawa do kilku świadczeń przewidzianych w tej ustawie, który rodził tylko ten skutek, że było jej wypłacane jedno z tych świadczeń - wyższe lub wybrane przez zainteresowanego. Zbieg ten nie pociągał za sobą natomiast utraty prawa do świadczenia, z którego wypłaty zainteresowana zrezygnowała, tj. renty z tytułu niezdolności do pracy. Wobec wypełnienia hipotezy normy art. 9 ust. 4c ustawy systemowej, wystąpił skutek opisany dyspozycją tej normy. Skarżąca podlegała więc w spornym okresie obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym oraz wypadkowemu.

Taki sam pogląd został wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2018 r., I UK 236/17, LEX nr 2558708.

Sąd Najwyższy w obecnym składzie, w pełni aprobuje przedstawione w tych judykatach stanowisko, nie znajdując podstaw do odmiennego traktowania osoby prowadzącej pozarolniczą działalność gospodarczą, mającej ustalone prawo do

renty z tytułu niezdolności do pracy i korzystającej z tego świadczenia, od przedsiębiorcy, który ma ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy i korzysta z ustalonego później prawa do renty rodzinnej w większej wysokości. Obie te kategorie podmiotów powinny wpłacać składki do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na jednakowych zasadach, mając możliwość przeliczenia przyszłego świadczenia emerytalnego, proporcjonalnego do wpłaconych składek. Dyferencjacja obligatoryjnego podlegania ubezpieczeniom społecznym, przy braku istotnych różnic w uprawnieniach rentowych, mogłaby być uznana za naruszającą zasadę równego traktowania z art. 2a ust. 1 i 2 w zakresie obowiązku opłacania i obliczania wysokości składek na ubezpieczenie społeczne.

Przed wszystkim jednak zwrócić należy uwagę, że wymienione w skardze kasacyjnej przepisy akcentują kwestię „ustalonego” prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, a nie „pobieranie” świadczenia rentowego, co w sposób wadliwy zdeterminowało rozstrzygnięcie Sądu Apelacyjnego.

Zasada wypłacania tylko jednego świadczenia, zawarta w art. 95 ust. 1 - 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1076) stanowi wyraz obowiązującej w prawie ubezpieczeń społecznych zasady solidarności ryzyka i nie jest sprzeczna z konstytucyjną zasadą równości wyrażoną w art. 32 Konstytucji RP (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2012 r., I UK 390/11, OSNPUSiSP 2013 nr 9-10, poz. 114). Regułą jest zatem, że zbieg prawa do kilku świadczeń określonych w ustawie powoduje dla organu rentowego obowiązek wypłaty tylko jednego (wyższego) świadczenia. Możliwy jest również wybór niższego z przysługujących osobie zainteresowanej świadczeń z zakresu ubezpieczeń społecznych; jeśli zainteresowany nie złoży żadnego oświadczenia w tej kwestii, organ rentowy kontynuuje wypłatę świadczenia wyższego. Zainteresowany może w każdym czasie zażądać zamiany świadczenia wypłacanego na inne, również przysługujące. Wypłata wyższego świadczenia nie powoduje bowiem, że ustalone prawo do innego świadczenia wygasa.

W tym kontekście całkowicie nieuprawniona jest argumentacja przedstawiona w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, iż wybór renty rodzinnej spowodował, że wnioskodawczyni zrzekła się prawa do renty z tytułu niezdolności

do pracy i powinna być traktowana jako beneficjentka wyłącznie prawa do renty rodzinnej. Taka wykładnia pozostaje w całkowitej sprzeczności z treścią art. 95 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i również doprowadzała do niewłaściwej subsumpcji art. 9 ust. 4c i ust. 5 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych.

Podsumowując – przedsiębiorca mający ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy oraz do renty rodzinnej, któremu organ rentowy wypłaca rentę rodzinną jako korzystniejsze świadczenie, podlega obligatoryjnie ubezpieczeniu emerytalnemu, rentowemu i wypadkowemu.

W konsekwencji tego, uznając za uzasadnione zarzuty kasacyjne, z mocy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzeczono jak w sentencji wyroku.